

Adalékok a magyar filozófia történetéhez.

Fogarasi Pap József levele gr. Teleki Józsefhez.

Erdélyi János hatalmas munkával összegyűjtött és megírt magyar bölcsellettörténete, sajnos, félbeszakadt a XVII. századbeli magyar filozófiai irodalom ismertetésénél s azóta sem akadt senki, aki komolyan rászánta volna magát arra, hogy az ő művét folytassa. Pedig nagy hézagok teszik szinte lehetetlenné azt a törekvést, hogy a magyar szellem fejlődésének folytonosságát kimutathassuk. Különösen áll ez a megállapítás a XVIII. századbeli magyar filozófiai irodalom sorsát tekintve; erről a korról nemhogy kimerítő ismereteink volnának, hanem még az elégséges forráskutatás és előmunkálatok is hiányzanak.

Az a néhány tanulmány és kisebb értekezés, ami eddig a hiányokat igyekezett pótolni, alig pár sorban emlékezik meg például *Fogarasi Pap József* tanárról, a marosvásárhelyi református kollégium egykori professzoráról, akinek egyénisége és bölcséleti munkássága sokkal több figyelmet érdemelne; azok sorsának részese volt ő is, akik nem tudtak próféták lenni saját hazájukban. A külföld azonban számon tartotta őt, mint ismert és megbecsült, sőt kitüntetett tudóst.

1744 augusztus 26-án született Szászvároson.¹ Tizenhat éves fővel már a tudományokban búvárkodott: nyelveket, teológiát, mennyiségtant, természetrajzot és filozófiát tanult Enyeden, hol Ajtai-Abód Mihály volt mestere, aki elsőnek tanította Erdélyben a Wolff-féle filozófiát. Enyed után öt évi külföldi tanulmányút következett: Basel, Oderafrankfurt, Groningen, Franeker és Utrecht voltak az állomásai. Utrechtben Hahn és Hennert professzorok bizalmasa volt és az indiai alkirály fiának nevelője, akinek fényes ígéretekkel tetéztet meghívásait, hogy tanárnak menjen Indiába, alig tudta elhárítani. Burmann Ferenc avatta pappá, míg Hennertnél filozófiából nyert doktori címet. Erdélybe visszatérve néhány

¹ Életére nézve lásd: 1. Weszprémi István: *Succinta Medicorum* ... 1787. IV. k. 201–204. 2. Szigethi Mihály: *Fogarasi élete*. Felsőmagyarországi Minerva, 1832. 604–627. 3. Konez József: *A marosvásárhelyi ev. ref. collégium története*. 208–231.

évig Szászvároson lelkészkedett, míg 1779-ben a marosvásárhelyi református kollégiumba hívták meg a mennyiségtan katedrájára. Öt évig működött itt, állandó kapcsolatot tartva a külföld tudományos köreivel. 1784-ben tudományos munkásságának elismerése képen II. József császár pesti egyetemi tanárrá nevezte ki a logika, metafizika és ethika tanszékeére. Jellemző Fogarasi visszahúzódó természetére, hogy nem nagy örömmel fogadta a magas kitüntetést, ami őt az egyetem első protestáns tanárává tette volna; állását nem is tudta elfoglalni, mert két hónappal kinevezési okiratának² kézhezvétele után negyven éves korában meghalt.

Fogarasi irodalmi munkássága főleg pályatételek megszerkesztésében merült ki. Tíz különböző tárgyú, főleg filozófiai és theológiai kérdéseket taglaló tételt dolgozott ki, melyekkel a seelandi Flessing tudós-társaság, a leydeni akadémia, a berlini királyi akadémia, a harlemi tudós-társaság és a leydeni Stolpianum legatum gondnokai által kitűzött érmekeket és jelentős pénzüsszegeket nyert el a külföld tudományosságának elismerésén kívül. Utolsó pályatételének bevégzésében, melyet a berlini királyi akadémia tűzött ki, megakadályozta korai halála. Doktori disszertációján kívül írt még halotti verseket és kéziratban is maradt *Elementa Philosophiae Naturalis* címen egy munkája. Műveinek jegyzékéhez, melyet Konez József állított össze idézett munkájában, még annyi hozzáfűzésünk van, hogy található a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában négy köteg kézírata;³ valamennyi Marosvásárhelyen tartott előadásainak jegyzete. Mindnyája latinnyelvű és a Wolff—Leibnitz-féle filozófiát tárgyazza. — Található még ezen kívül az Erdélyi Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában egy kézirat ilyen címen: Fogarasi Pap József — Néhai prof. Uram az eredeti nagy fundametumos erőről írt és a berlini akadémiától arany medalyt nyert elmékedésének summája. Ez negyedik pályatételének magyarnyelvű kivonata.

² Az okmány másolata és kísérőirata Fogarasi sajátkezű jegyzeteivel a M. T. A. levéltárában M. Irod. Lev. 4. r. 11. jelzet alatt. Közölte Konez József i. munkájában.

³ 1. *Praelectiones Metaphysicae quae in Ill. Coll. Ref. Agropolitanae sunt habitae* a Cl. Prof. J. F. Phil. Prof. *Onthologia*. — 79 4 r. lap. 2. *Praelectiones Cosmologicae* a Cl. Josepho Pap Fogarasi *Philosophiae et Mathematicum Professore* anno 1780 *Agropoli habitae*. — 26, 16 4 r. lap. (Egyh. és Böles. 4 rétt. 13. sz.) 3. *Praelectiones Logicae quae in Ill. Colleg. Ref. Agropolitano sunt habitae* a Cl. Prof. J. F. Phil. Doct. — 125 4 r. lap. — (Egyh. és Böles. 4 r. 14. sz.) 4. *Psychologia et Theologia Naturalis tradita* in Ill. Coll. Ref. *Agropolitano* a Cl. J. F. Phil. Doctore. — 237 4 r. lap. (Egyh. és Böles. 4 rétt. 15. sz.) — A kéziratok nem Fogarasi sajátkezű írásai, hanem valószínűleg valamelyik tanítványéi.

Az alább közlendő levél⁴ Fogarasi életének utolsó napjaiból örökített meg számunkra néhány mozzanatot. Címzettje gr. Teleki József, a magyar írók és tudósok nagy pártfogója.

Méltóságos Grof és Fő Ispány Ur Drága kegyes Pátronus Uram!

Vettem vala Nagyságod Uri levelét illendő alázatossággal és háládatossággal. Azután a Mélt. Cons. Izdenzi⁵ Urnak küldött levelemre semmi választ nem vettem; ugy hogy azt gondoltam hogy az excusatiommal meg léznek elégedve. De azonba az el mult póstán, ugy mint 9 a Novembris küldötte ki a Felséges királyi Gubernium a Császári kegyelmes decretumot, melynek copiaját bátorkodom ki küldeni. Mivel a dolog éppen nem ugy esett a mint én gondoltam vala, mivel azt reméltem hogy az Izdentzi Urhoz küldött levelemre jó felelet: egyebet nem tudtam tselekedni, hanem a Mélt. Fő konsistoriumnak irtam ugyanazon postán, instálván, hogy méltóztassanak a dolgot meg hánván nékem az iránt mi tévő légyek parantsolni mert meg vallom scrupulust tsinál, hogy az excusatiomra semmi feleletet nem vettem, hanem a tsak el vagyon mellözve. De egyébként is az a hir itten hogy a Pesti Universitas megintlen Egerbe vitetnék a hová meg vallom kissebb kedvem volna menni. Már tsak a Supremum Consistoriumtól várok egy utolso parantsolatot és legottan ahöz fogom rendelni dolgaimot.

Mivel pedig már ugy hiszem hogy el nem kerülhetem a kimozdulást, Nagyságodnak bátorkodom instálni az iránt: hogy azon udvari ki fedve lévő kotsit, amely Gernyeszegen tartatik, méltóztassék nékem ideadatni Udvar biro Uram által Debretzenig, mivel innen a Collegiom szekerességét vagy mást valakit fogadok meg ugyan addig. A melly ember ki viszen engem, ugyan az a maga lovaival vissza hozza könnyen az üress kotsit, mivel egyébként is ugy hiszem léssen egy ifju ember a ki vissza jó. Én Nagyságodnak ez iránt alkalmatlankodni nem bátorkodnám, mert én ernyös szekéren is ki mehetnék; de a Feleségem maga is fél, én is féltem, hogy a szekeren valo rontsolodás kivált alkalmatlan időben (mert December közepéig alig lehet kiindulnunk) meg árt. Magamnak volt kotsim, de el romlott, nem tudom pedig ott található é olyan szállást hogy a kotsit el lehessen tartani rajta. A melly kéréssel midőn egy felől alkalmatlankodom: ugy más felől szemtelenséghez közel járo bátorságomrol alázatosan botsánatot kérek.

⁴ Eredetije a Magyar Tudományos Akadémia levéltárában M. Irod. Lev. 4 r. 11. sz. jelzet alatt.

⁵ Br. Izdeny József, szül. 1733, megh. 1811., a magyar királyi udvari kancellária referendáriusa, államminiszter.

Itt nálunk igen hirtelen, még pedig nem fundamentom nélkül indolának meg a rosszsz hírek. Tudom tudgya Nagyságod a nyári motussát a parasztságnak a fegyver vétel iránt, de most annál a melly le tsendesedni láttatott vala, sokkal nagyobb vagyon. Ugyan is Zaránd vármegyébe elsöben a parasztság kezdette magát mutatni... lévén az insignéje. Réá mentek sok nemes emberekre, és kegyetlenül meg ölték, Feleségekkal edgyütt nevezetesen Csiszár Ribitzei Josef, ki Perceptor volt, Pap nevüeket, a ki szolga biro volt. Zalatnára készülték menni de mi lett belölle nem tudgyuk. Báro Kemény Simon Ur Gáldrol nagy sebességgel bé szaladott Szebenbe, mivel beszélték a parasztok, hogy ö Nagyságára akarnak menni. Grof Bethlen Pál ö Excellentiája Szebenbe ment, noha itt még nem lehet félnünk. Van hire hogy a Fejérvári várra is réá mentek a melly talán lehetetlen, de beszélük azt is hogy egész falukot el égettek a mellyek nem olyan bizonyosok, mint az hogy nemesembereket s még a Dévai cassát defendáló katonákat is meg ölték. Ugyan tsak a F. királyi Gubernium küldött ellenekbe katonákat.

Báro Veselényi Miklos Ur állapottját tudgya ugy hiszem Nagyságod mibe légyen. Az a hire hogy igen rosszszul vagyon maga. A Felesége és joszága Báro Dániel István Ur inspectioja alatt lésznek. A gyermekei pedig azt mondá Grof Rédeiné nagy indulattal (ki is Nagyságtokrol szüntelen igen szivesen tudakozodik, s emlékezik) Mélt. Csereyné Asszonyé alatt.

Én inauguralis orationak materiájáról, mert kell ugy hiszem, sokat gondolkozni még nem érkeztem, ugy hiszem jo leszsz de philosophiae studio ad usus vitae..... magis in dies applicando, vagy egyéb efféle. A Feleségem Nagyságodat és vélem edgyütt a Mélt. Grofné Asszony ö Nagyságát mélly alázatosséggal tiszteli. Én pedig örökös tisztelettel maradok Nagyságodnak

M. Vásárhely 1784 10 Novembris

alázatos szolgája

Fogarasi Josef

A Ferenc József-Tudományegyetem Filozófiai Intézetéből.

Közli:

Makkai Ernő